

ПОГЛЕД У ПРОШЛОСТ

Др Миодраг Петровић

ПОЛОЖАЈ И ПРАВА ВИЗАНТИЈСКОГ ЦАРА У ЦРКВИ

Да би се правилно схватило какав положај заузима византијски цар у Цркви у односу на остале њене чланове, каква он права има у Цркви и, откуда му власт да се меша у црквене ствари — треба пре свега напоменути да пред очима имамо православног византијског цара, о којем често говоре и св. канони. Као хришћанин, цар је са осталим хришћанима, лаицима и клиром, члан Цркве. А чланови Цркве, тј. сви хришћани, називају се „цареви и свештеници” (Откров. 1, 6; 5, 10); називају се „изабрани род, царско свештенство, свети народ” (I Петр. 2, 9). Према томе, не само цар, него сваки члан Цркве, који живи побожним животом, може носити многе епитете, као и епитет „свети”. Сви ови свети, начичкани су на Богом установљеном украсу, чинећи тело Цркве, које је глава Христос. „Он је глава телу Цркве” (Кол. 1,18; Еф. 5,23; 4,15; 1,22). Тело „уде има многе, а сви уди једнога тела, премда су многи, једно су тело” (I Кор. 12, 12). Сваки члан врши у телу одређену функцију, како је то Бог одредио. „Бог постави све уде у телу како је кога хтео.” (I Кор. 12, 18).¹ Зато Црква и представља најдивнији украс на земљи. Јер „једне дакле постави Бог у цркви прво апостоле, друго пророке, треће учитеље, а потом чудотворце, онда дарове исцељивања помагања, управљања, различне језике” (I Кор. 12,28; Еф. 4,14). Зашто? „Да се свети приправе за дело службе, на сазидање тела Христовог” (Ефес. 4, 12).²

„За дело службе и сазидање тела Христовог” постављен је и цар, као „Божји слуга” и „осветник ономе који зло чини” (Рим. 13, 4).³

¹ Упор. 64. канон Трулског сабора: „...Јер у једној је Цркви различите уде створио Бог по речима апостола (I Кор. 12, 12), које (речи) Григорије Богослов тумачећи (Беседа 26.), јасно казује поредак у томе. Тај поредак браћо поштујемо, тај чувамо: Један нека буде уво, други — језик, трећи — рука, четврти — друго нешто; један нека учи, други нека се уче и, мало даље: а онај који се учи, нека се учи у послушности; онај који додељује, нека додељује у пуној радости; онај који служи, нека служи са пуно воље; да не будемо сви језик — што је најбрже, нити сви апостоли, нити сви пророци, нити сви тумачи...”

² Види П. Тремпелас, Заједница светих (на грчком), Атина 1937.

³ Упор. Кон. Иконому ту екс Икономон, О три свештеничка црквена чина (на грчком), Навплион 1835 стр. 336.

Његов допринос у Цркви се очигледно разликује од доприноса осталих чланова, због положаја који заузима и задатка који му је доделио божански промисао. „Као што је око усађено у телу, тако је цар постављен у свету, Богом дат за сарадњу у интересима. Дужност његова је да се о свима људима брине као о својим породичним члановима, да би напредовали у добру а не у злу”.⁴ Византијско законодавство изразито и јасно говори о значају цара по Државу и Цркву. „Цар је законска управа, опште добро свих грађана”,⁵ и „дужан је да се истиче у православљу и побожности, и да буде чувен у божанској ревности...”.⁶ Према томе, вери и „божанској ревности” треба приписати што св. оци дају цару мноштво епитета, као што су: „најпобожнији”, „христољубиви”,⁷ „помазаник Господњи”⁸ „богољубазни”,⁹ „цар јереј, архијереј”,¹⁰ „свети”¹¹ и др.

За нас овде није од суштинског значаја до које мере су ови епитети везани за титулу *Pontifex maximus*,¹² већ какву садржину имају

⁴ Агапит, Ђакон најсветије велике Божје цркве, цару Јустинијану (Migne PG 86, 1177).

⁵ Епанагога II, 1. Идеја да је цар „опште добро” није се први пут појавила у Епанагоги. Срећемо је много раније (види Migne PG 112, 718), а свој корен има у 13. гл. посланице Римљанима.

⁶ Епанагога II, 5. Упор. Властареву Синтагму II, 5 (Ралис—Потлис, Синтагма св. канона (на грчком), Атина 1852—1859, 6,123).

⁷ Сакупљени на Трулском сабору, св. оци су се у поздравном говору обратили „најпобожнијем и христољубивом цару Јустинијану” (Ралис—Потлис 2, 295—299). Многе царске новеле имају у наслову мноштво епитета који су придавани цару, као на пример: „Новела најпобожнијег и христољубивог, силног и светог нашег цара... „Мануила Комнена 68. новела (Zachariae a Lingenthal, JGR = Jus Graeco-romanum, издање Lipsiae, 1856—1857, 3, 476; Zepi, JGR, атинско издање 1931, 1, 403).

⁸ Валсамон сматра да цареви, „будући да су помазаници Господњи”, стичу у Цркви посебна права. Види, Ралис—Потлис 2, 467 и 3, 44. Упор. Властареву Синтагму II. 6. Димитрије Хоматијан у свом одговору Дирахиском архиепископу Кавасили каже да је „цар помазаник Господњи због царског помазања” (Ралис—Потлис 5,429). На овом месту Хоматијан подвлачи разлику која постоји између цара као „помазаника Господњег” и Помазаника као Бога нашег.

⁹ „Здраво, дакле, о богољубазни царе...” (З. Фотијева Хомилија, Migne PG 102,573).

¹⁰ Оци Цариградског сабора (448) овако су поздравили цара Теодосија II: „Многаја љета цару, велика је вера царева, чуварима вере многаја љета, православно царевима многаја љета, побожном православном цару, архијереју цару...” (Mansi VI, 734). На IV Васељенском сабору оци поздравише цара Маркијана речима: „Ти си, дабоме, јереј и цар вере” (Mansi VI, 734).

¹¹ Види М. Петровић, Номоканон у 14. титула и византијски коментатори (на грчком), Атина 1970. стр. 109. Карактеристично је да су цареви ослонљавали патријарсе „најсветији”, а не једноставно „свети”. Тако на пример 41. новела Алексија Комнена од 1107. год. почиње овако: „Најсветији ми владико...” (Ралис—Потлис 5,291); Zachariae a Lingenthal, JGR, 3, 413; Zepi, JGR, 1, 351). Упор. 69. новелу Мануила Комнена од 1166. год. (Zachariae a Lingenthal, JGR, 3, 483; Zepi, 1, 408. Упор. Ралис—Потлис 1,282).

¹² Званична титула многобожачких римских царева, на основу које су држали у рукама највишу верску и судску власт, што је створило култ обожавања цара. Први хришћански цар и оснивалац Византијске империје, Константин Велики, укида култ обожавања цара, али задржава званичну титулу својих претходника „Pontifex maximus”. Ипак се убрзо увидело да се ова титула не може одржати у хришћанству. Већ се Грацијан око 375—376., како сведочи незнабожачки историчар Зосим (4, 36), одрекао да носи титулу „Pontifex maximus”, одбивши да обуче одговарајућу одежду. Еминентни историчар, професор Г. Острогорски, сматра да је се ова титула задржала до 379. год. (Историја Византије, Београд 1959. стр. 67).

у новој религији. Ово треба подвући зато што они који подржавају теорију цезаропапизма у Византији тврде да епитети, придавани цару, говоре о „обожењу“ царске власти у хришћанству.¹³

Цар има значај и вредност за Цркву не због царског достојанства као таквог, него зато што се сматра верним и правим чланом исте, сматра се њеним заштитником. Ово разликовање је неопходно. На основу 84. апостолског правила закључујемо да казни подлежу само они који „незаконито“ вређају носиоце власти: „Ако ко незаконито увреди цара или владара, нека подлегне казни“. Тумачећи ово правило, Зонара пише: „Канон не дозвољава вређати незаконито, што се треба разумети као разлика да онај, који с правом вређа царе и великаше, није достојан казне“.¹⁴ Такође је вредно запазити по овом питању и Аристиново тумачење: „Онај који вређа царе или кнежеве побожног живота, ако је свештеник — нека се рашчини, а ако је лаик — нека се искључи“.¹⁵

Став Цркве према цару као човеку који седи на престолу и управља, тј. човеку који има власт, познат је. Овде је довољно да се сетимо речи Ђакона Агапита, упућених најмоћнијем цару Јустинијану (527—565), којима се наглашава: „Иако си постао владар на земљи, не заборави да си од земље; са земље се на трон пењеш и на њу после неког времена силазиш“.¹⁶ Затим додаје „да се нико не размеће племенитошћу предака, јер земљу сви имамо за прародитеља рода, и они који се хвале у порфири и свили, и они који се муче у сиромаштву и болести, и они који су крунама окружени, и они који су унакажена тела. Зато немојмо се хвалити родом од земље, него добрим опхођењем да се поносимо“,¹⁷ јер „кад богатство пролази и слава одлази, а углед побожног живљења остаће и приписаће се бесмртницима...“¹⁸

Својим учењем Црква ставља до знања сваком цару да он, иако има власт, ипак не престаје имати исто достојанство човека са осталим људима, подвлачећи једнакост између владајућих и потчињених, зато што је исти Творац „од једне крви створио сав род људски“,¹⁹ по својој „слици и обличју“,²⁰ и „једним се Духом сви ми крстисмо у једно тело... и сви се једним Духом напојисмо“,²¹ и „сви у једном хлебу имамо заједницу“,²² и сви имамо заједничког Спаситеља „Који себе даде у откуп за све“.²³ Овакво учење Цркве о једнакости између владајућих и потчињених, не само да је имало просто одјека у душама побожних царева, него су они у то и тврдо веровали. Тако на пример Алексије Комнен (1081—1118), ослањајући се на дух Еванђеља, пише у 25. новели (1095) да је „један Господ свих, једна вера, једно крштење и слуге и деспота, а колика је разлика у вери то

¹³ Упор. А. Шмеман, Судба Византијској теократији („Православнаја мисл.“ V, 132, Париз 1947).

¹⁴ Ралис—Потлис 2, 108.

¹⁵ Ралис—Потлис 2, 109.

¹⁶ Migne PG 86, 1185.

¹⁷ Migne PG 86, 1165.

¹⁸ Migne PG 86, 1169.

¹⁹ Дела ап. 17, 26.

²⁰ I Мојс. 1, 26.

²¹ I Кор. 12, 13.

²² I Кор. 10, 17.

²³ I Тим. 2, 6.

не знамо; сви смо такође слуге Онога Који нас је спасао ропства својом божанском и животворном крви”.²⁴

Према томе, само онај цар који усклађује своју власт са божанским законима и часно живи, може се сматрати, због положаја који има, одличним и најзваничнијим чланом међу лаицима — члановима Цркве, или друкчије речено: може се сматрати најзваничнијим „слугом” и „служитељем” Цркве. Зато цар „стоји између народа и жртвеника, штитећи с једне стране божански култ, а с друге стране грађанску заједницу”.²⁵ То се види и на основу тога што оци Петошестог — Трулског сабора забрањују 69. правилом лаицима да „улазе у свети олтар”, док цару то дозволише, имајући очигледно при одлуци у виду његов ауторитет и власт, а и „врло старо предање”, али само у случајевима када је хтео „принети дарове Створитељу”. Коментаришући овај канон, Зонара примећује да је „жртвеник свештеницима одређен, те због тога канон и забрањује лаицима да улазе у њега; једино цару дозвољава да улази у олтар када приноси Богу дарове. И као да себе правдају они који су ту бенефицију дали цару, јер се позваше на власт и ауторитет, говорећи скоро овако: не би требало ни он да улази у олтар јер је лаик, али му се дозволи због власти и ауторитета, за шта су почетак дали старији оци”.²⁶

Цар се појављује као помоћник и заштитник Цркве. Царска помоћ и заштита добро дођу и вредност имају једино тада када су усмерене неком богоугодном циљу и, када за покретача имају истински побожан царев живот, који је окарактерисан чистотом вере. У противном случају, ма колико велика да је царска помоћ Цркви, сигурно ће имати мању вредност од оне две лепте сироте удовице.²⁷

Остаје да видимо, да ли цар као „помазаник Господњи” и као „епистимонарх” има право да задире у суштинска питања духовне природе.

Као „помазаник Господњи”, само у једном својству цар може развити акцију у Цркви: у својству помагача. Тројну функцију: учешћа, свештенодејствовања и пастирствовања, св. Дух није дао царевима, већ апостолима и њиховим наследницима, сагласно вољи и наредби Божјој: „Пазите дакле на себе и на све стадо у коме вас Дух Свети постави владикама да пасете цркву Господа и Бога”.²⁸ Стадом у Цркви управља, на основу установљених закона и канона, духовна

²⁴ Ралис—Потлис 2,502; Zachariae a Lingenthal, JGR, 3, 403; Zepi, JGR, 1, 343.

²⁵ Кон. Иконому ту екс Икономон, исто стр. 324.

²⁶ Ралис—Потлис 2,466. О томе да овакво законоустановљење отаца Трулског сабора не представља новотарију и да не говори о неком одступању Цркве пред царем, како сматра A Gasquet у свом раду *De l'autorité imperiale en matière religieuse à Byzance*, Paris 1879, стр. 55. и *L'empire Byzantin et la monarchie Franque*, Paris 1888, стр. 31—32. и неки други, као и о томе да је од раније постојао такав обичај, много пре Трулског сабора, види код В. Бенешевића, Каноническиј сборник XIV титулов со второј четврти VII вјека до 883, г., С. Петербург 1905, стр. 277, а нарочито код Д. Бељајева, *Jeжедневние и воскресние приемы византиских царей и праздничные виходи их в храм св. Софии в IX—X в., у „Византина” т. II (1893) стр. 154—163.*

²⁷ Види Марк. 12, 42; Лука 21, 2—3.

²⁸ Дела ап. 20, 28; 16, 4; I Петр. 5, 1—4. Упор. Валсамонов коментар на 64. правило Трулског сабора: „Учити народ Господњи и тумачити божанске догмате, дато је благодаћу преосветаг Духа једино архијерејима и, којима ови дозволе”. (Ралис—Потлис 2, 455).

власт, тј. пастири, чији само добар помоћник, и ништа више, може бити цар. Он се заиста помазује миром као цар, због чега се и назива помазаником Господњим, али се не помазује, путем хиротоније, Духом, да врши тајну приношења Жртве. Према томе дакле, нити служи у олтару, нити шта врши од других тајни вере, као што му није дата ни духовна икономија Цркве, јер је ова дата од Бога једино служитељима олтара”.²⁹ Напротив, цар за време царског помазања „сагиње главу, испољавајући служење Владици свих” — каже св. Симеон Солунски.³⁰

А и као „епистимонарх”³¹ цар је служитељ Цркве.³² Сазива саборе, потврђује њихове одлуке,^{32a} узима учешће у избору патријараха, у унапређењу епископија у митрополије и др. Ево, то су важније теме, на којима се заснива цезаропапистичка теорија. Чињеница је да су неки византијски цареви прекршили дозвољене границе, али изузеци не чине правило. Напротив, изузеци баш сведоче о постојању оног што је законито и право.

Али пре него што изложимо начин мешања цара у црквена питања, треба протумачити извор одакле потиче таква његова власт. Одозго му је дата само световна — политичка власт, што се види из Христовог одговора Пилату: „Не би имао власти никакве нада мношвом кад ти не би било дано одозго”.³³ Цар је одозго примио оно што није примила Црква, тј. световну власт. А Црква је одозго примила оно што није дато цару тј. духовну службу. Иако Црква обухвата читаву екумену и, као извор благодати представља њену душу, ипак она није власт у екумени, нити пак извор власти.³⁴ Њом су оденути цареви и уопште световни владари, који одозго нису примили апсолутно никакву духовну функцију у Цркви. Ова је сва дата од Господа, како је речено, апостолима и, путем хиротоније и апостолског преемства, епископима. Апостолима је а не царевима речено: „Ко вас слуша мене слуша; а ко се вас одриче мене се одриче; а ко се мене одриче, одриче се онога који је мене послао”.³⁵ Али када је цар постао заштитник Цркве, поштујући права духовног вођства, Црква се није устручавала да му уступа привилегије да у њој развија акцију по питању поретка. Значи, право на акцију у Цркви цар не црпи из царске власти, нити то право одозго прима, него баш из саме Цркве, која уступа, или дозвољава, или га подстиче да помоћу световне власти,

²⁹ Кон. Иконому ту екс Икономон, исто стр. 323—324.

³⁰ Migne PG 155, 353.

³¹ Звање „епистимонарх” прво је било у употреби по манастирима. Носили су га они који су били задужени за ред и тишину. (Migne PG 99, 1709, 18; види и ст. 1781). У Византији реч „епистими” није означавала само ред и дисциплину, него и знање. Специјално у теологији, њом се означава знање св. догмата. Упор. Зонарино тумачење на 10. и 17. канон Сардијског сабора (Ралис—Потлис 3, 257; 3,273). Слично тумачење има и Валсамон (Ралис—Потлис 3,274). По св. Василију Великом, пастир храни своје стадо „са знањем” Epist. 62. PG 32,417). Из манастира је звање „епистимонарх” пренето касније на византијског цара. Види В. Стефанидис, Термини епистими и епистимонарх код Византинаца у часопису Epetiris eterias vizantinon spudon т. 7 (1930) стр. 153—158.

³² Упор. Кон. Иконому ту екс Икономон, исто стр. 347—348.

^{32a} Упор. М. Петровић, Улога византијског цара на Саборима, „Гласник” бр. 8. Београд 1969. стр. 193.

³³ Јн. 19, 11; упор. Рим. 13, 1.

³⁴ Упор. А. Шмеман, Историческиј пут Православија, Њујорк 1954. стр. 178.

³⁵ Лк. 10, 16.

коју је одозго примио, служи потребама Цркве, у границама које му она дозвољава. Опште уверење је представљао феномен, колико код световних владара толико и код црквених мужева Византије, да цар у Цркви испољава своју власт не suo jure, већ jure delegationis.³⁶ Познато је да је цар Андроник II пред смрт рекао: „Црква је, дакле, дала царству да од тројице изгласаних бира кога хоће за патријарха”.³⁷ Свети Симеон Солунски, коментаришући одговарајућу одлуку сабора о избору патријарха садејством цара, каже: „Не сам цар, јер он једино служи сабору и са сабором објављује” (одлуке).³⁸ Изјава Исака Анђела о праву цара, као епистимонарха, да се меша у питања канона, није самовласна, јер се базира на уверењу да је такво право дао цару „онај који га је помазао” тј. патријарх.³⁹

Према томе, најбитнија тачка по питању власти цара у Цркви јесте, да он иступа по одобрењу Цркве и у сарадњи са њом, јер она указује и одређује границе његове јурисдикције, да не би дошао у сукоб са св. канонима.⁴⁰ У том циљу, цар је званично тврдио да ће се покоравати св. канонима и уопште црквеном учењу, не заборављајући да се брине и о дужности грађана његове државе, како би се и они на исти начин покорили. Када се је цар Јустинијан (527—565) обратио васељенском патријарху Епифанију, нагласио је: „Нека нас, дакле, нико узалуд не узнемирава прожет надом да смо ми учинили, или да ћемо учинити, или опростити ако неко нешто уради против наведена 4 (васељенска) сабора...”⁴¹ Послушан тако гласу Цркве, цар је истовремено био најбољи сарадник архијереја, са којима добро зна да ће дати одговор пред Богом на дан суда, за изгубљене чланове Цркве. Ево једне карактеристичне изјаве цара Алексија Комнена (1081—1118) по овом питању: „Какав ћемо, дакле, одговор дати на дан суда Творцу и Створитељу Богу ми цареви и архијереји, ако наравно, примивши људе храшћане — предамо их сатани због људских прохтева... јер ми, као хришћани, треба Божјом благодаћу да тражимо и чинимо добро...”⁴²

Сам живот хришћанског византијског цара, који је био, како је успешно речено, „скроз наскроз црквен”,⁴³ допринео је много тесној сарадњи Цркве и Државе. Зато је сасвим природно било да Црква често користи цареву наклоност, када је требало да он допринесе у њеном раду на ширењу и учвршћењу православне вере; на сузби-

³⁶ Упор. С. Троицки, Црквено-политичка идеологија Светосавоке крмчије, „Глас” САН, ССХII, Београд 1953. стр. 157.

³⁷ Nicephori Gregorae, Byzantina historia Graece et Latine IX, 10 Bonnae 1829. стр. 443.

³⁸ Migne PG 155, 440.

³⁹ Ралис—Потлис 5, 314; Zachariae a Lingenthal, JGR, 3, 508; Zepi, JGR 1, 430.

⁴⁰ Види став Алексија Комнена у његовој 29. новели из 1087. год. по питању улоге цара и патријарха у подизању епископије на степен митрополије (Ралис—Потлис 2, 394; Zachariae a Lingenthal, JGR, 3, 369; Zepi, JGR, 1, 313—314. Упор. Ралис—Потлис 2, 393; Zachariae a Lingenthal, JGR, 3, 369.

⁴¹ Cod. Iust. I. 1. 7. §21. Упор. 131. (гл. 1.) и 137. Јустинијанову новелу. Епанагога II, 4—5. Кодину Куропалату, О официјалима на цариградском двору и о официјумима у Великој цркви, (на грчком) стр. 86—87.

⁴² 41. новела. Ралис—Потлис 5, 292—293; Zachariae a Lingenthal, JGR, 3, 414; Zepi, JGR, 1, 352.

⁴³ Rhaban Haacke, Die kaiserliche Politik in den Auseinandersetzungen um Chalkedon (451—553) у A. Grillmeier und H. Bacht, Das Konzil von Chalkedon, t. II, Würzburg 1953. стр. 99.

јању идолопоклонства и јереси, и решавању неких других питања, пошто не постоји канон који предвиђа примену силе од стране носиоца духовне власти. „Свештеник Божји треба да васпитава прекршиоце учењем и саветима, понекад пак и црквеном епитимијом, али не бичевима и ударцима да насрће на људска тела. Ако се неки сасвим непокорни и не подвргавају се поправци епитимијом, нико да не спречава предати такве тужбом месним властима”.⁴⁴

Из историје црквеног права сазнајемо да је установљен већи број канона, на основу којих Црква тражи помоћ народних власти, али помоћ, како се то наглашава у самим канонима, од „најблагочестивијих” хришћанских царева. Тако оци Картагенског сабора (419)⁴⁵ установљују да „треба замолити најблагочестивије царе да се сасвим истребе остаци идола по читавој Африци...”⁴⁶ Исти оци су због донатиста упутили људе „са Картагенског сабора ка најславнијим и најблагочестивијим царевима” да затраже од њих помоћ, како сведочи 93. канон, у којем се између осталог карактеристично наводи и ово: „... царско човекољубље се дакле мора постарати да католичанска Црква, која их је у својој благочестивој утроби зачала и сигурношћу вере васпитала, буде заштићена њиховим старањем; да се никако у њихова благочестива времена не дозволи дрским људима да неким застрашивањем овладају немоћним људима, пошто их уверавањима не могу понизити... Ми, дакле, то тражимо, да се католичанским црквеним чиновима у сваком граду и у разним местима оближњихседа неодложно пружи безбедност”.⁴⁷ Исти овај сабор је установио и друге каноне, позивајући се на помоћ световних владара у циљу решавања разних проблема, као на пример: „Установљује се, дакле, да се из нашег сабора пошаљу писма властима Африке, од којих треба молити да компетентно одлуче о помоћи заједничкој мајци католичанској Цркви, у случајевима где се по градовима презире епископски ауторитет, тј. да снагом власти и старањем, и хришћанском вером, испитају ово што се збива...”⁴⁸ А и у циљу заштите сиромаша, сабор је установио канон „тражити од царева да се због злостављања сиромаша изаберу, старањем епископа, еклиси

⁴⁴ 9. канон Прво—другог помесног цариградског сабора. Упор. 5. канон Антиохијског сабора. О разлици уопште између црквених епитимија и казни грађанских закона види у 39. гл. IX тит. Номоканона у 14. титула. Упор. и Валсаманово тумачење на 74. канон св. Василија Великог (Ралис-Потлис 4, 236—237).

⁴⁵ Зборник канона Картагенске цркве преведен је са латинског на грчки језик крајем VI в., а касније унет у Номоканон у 14. титула. Познато је да је Трулски васељенски сабор својим 2. каноном потврдио каноне Картагенског сабора. Професор С. Троицки (исто стр. 183.) сматра да су канони Картагенског сабора унети у Номоканон у 14. титула због тога што су неки од њих уперени против папских захтева.

⁴⁶ 58. канон. Слично установљује и 84. канон овог сабора: „...треба замолити најславније царе да се остаци идололатрије... на сваки начин истребе”.

⁴⁷ Треба прибележити да су оци приликом установљења овог канона и тражења царске помоћи, сматрали да се ради о „савезништву које није неуобичајено, нити страно Светом писму, јер је апостол Павле, како је изражено у истинским Делима апостолским, војничком помоћи одстранио јединомислије разуданих” (Види Дела ап. 22.). Познати коментатор св. канона Аристин, примећује да „су цареви — рођени у побожности и одгојени у вери — дужни пружати Цркви руку... да је не би јеретици или изазивачи нереда презирали” (Ралис—Потлис 3, 533—534).

⁴⁸ 67. канон. Упор. Аристиново тумачење (Ралис—Потлис 3, 477).

против тираније богатих”.⁴⁹ Врло је интересно да је 76 година пре Картагенског сабора, Сардикијски сабор (343) установио каноне⁵⁰ о тражењу царске помоћи за оне којима је потребна. Ови канони Сардикијског сабора, као и 11. канон Антиохијског сабора, одређују истовремено и начин на који треба да се тражи помоћ, како би се избегла злоупотреба. У циљу лакшег пружања помоћи, оци су затражили од царева, како сведоче 75. и 97. канон Картагенског сабора, да се поставе екдици, звани дефинсори, који ће помагати епископима у овом послу. На овај захтев су одговорили цареви Хонорије и Теодосије, издавши односну наредбу.⁵¹

Из до сада наведених и других канона⁵² очигледно је мноштво тема, које Црква може лакше и целисходније да реши помоћу заиста побожних царева, који су се одазивали на њене молбе, доносећи законе који посебно прописују гоњење јеретика и уништавање њихових књига. Овакви царски закони стављају се поред св. канона, чинећи са њима хармоничну везу у XII титули Номоканона, а нарочито у главама 2—4.⁵³ с којима је слична и 25. глава IX титуле. Из ових закона се закључује да су византијски цареви имали основну дужност да се брину о вери у Цркви. То се потврђује, не само на основу постојећих података у Номоканону, већ и на основу многих царских изјава, колико пре састављања Номоканона (прва половина VII в.), толико и после. Тако су Валентинијан и Маркијан (450—457) писали „свима богољубазним епископима” ово: „Првенствено и изнад свега водимо бригу о светој православној вери”.⁵⁴ Јустинијан (527—565) се обраћа патријарху Мини и каже: „Наша ревност је увек била и јесте да свим средствима очувамо непољуљану, правилну и чисту веру хришћана, и стање најсветије Божије католичанске и апостолске цркве; ову бригу сматрамо првом, изнад свих осталих”.⁵⁵ Јован Комнен (1118—1143) се пита у једној својој хрисовуљи: „Шта је пак друго корисније и важније мом царству него очувати цркве изнад сваког врећања и злостављања...?”⁵⁶

⁴⁹ 75. канон.

⁵⁰ 7—9 и 21.

⁵¹ Cod. Iust. I. 55, 8. Упор. 15. Јустинијанову новелу.

⁵² Види каноне Картагенског сабора: 48, 59, 60, 63, 82, 94, 102, и 53. Са овим последњим упоређи 5. канон Антиохијског сабора и 9. канон Прво-другог цариградског сабора. Тумачећи 26. канон Трулског сабора, где је реч о незаконитом браку свештеника, Зонара примећује: „Ако се не растури незаконити брак, такав не само да нема место пребивалишта, него и из Цркве да се избаце они који су се незаконито мешали, а незаконити брак да се растури влашћу владара” (Ралис—Потлис 2, 363).

⁵³ У овим главама посебно се уочавају следеће наредбе грађанског законодавства: Cod. Iust. I. 1, 1. Corpus Iuris Civilis II, 5 (стереотипно берлинско издање); Basilic, 1, 1, 1; (Heimbach C.G.E., Basilicorum libri LX, t. I—VI, Lipsiae 1833—1870; Schelt. AI, 1. [Scheltema H. J. Basilicorum libri LX. Series A (textus librorum), volumina I и даље, Groningen 1955. и даље. Series B (scholia), volumina I и даље, Groningen 1953 и даље]. Cod. Iust. I. 1, 3. (C.I.C. II, 5—6; B. 1, 1, 3; Heimb. I, 2; Schelt. AI, 1). Cod. Iust. I. 1, 5 § 4. (B. 1, 1, 5; Heimb. I, 3; Schelt. AI, 2). Cod. Iust. I. 1, 6 § 3 (C.I.C. II, 7; B. 1, 1, 6; Heimb. I, 4; Schelt. AI, 2). Cod. Iust. I. 5, 2 (C.I.C. II, 50); B. 1, 1, 22. (Heimb. I, 17); Schelt. AI, 4. Cod. Iust. I. 5, 3; B. 1, 1, 23. (Heimb. I, 17); Schelt. AI, 4. Јустинијанове новеле: 42 и 109.

⁵⁴ Mansi, VI, 557.

⁵⁵ Migne PG 86, 945.

⁵⁶ Ралис—Потлис 5, 305; Zachariae a Lingenthal, JGR, 3, 428; Zepi, JGR, 1, 363.

Оваква ревност византијских царева у православној вери достојна је сваког дивљења. Кроз призму те ревности постаје јасна тесна сарадња Цркве и Државе у Византији, а посебно положај и права цара у Цркви.

Summary

Dr. Miodrag Petrovich

THE POSITION AND RIGHTS OF THE BYZANTINE EMPEROR IN THE CHURCH

The particularity of Byzantine Emperor's position in the Church, as her member, was reflected in the fact that he stood between the Altar and civil community, looking after both religious and social life in his Empire. Such a position of the Byzantine Emperor was fundamentally different from the position of pagan Roman Emperors, who, due to the official title of **Pontifex maximus**, held in their hands the highest religious and juridical authority, which, in the long run, created the cult of adoring the Emperor. However, the Byzantine Emperor was, as »anointed by the Lord«, only the most prominent Church member, as her good believer and servant, which was clearly testified by Nomokanon texts, Imperial charters and patristic literature. Some exceptions showing caesaro-papistic tendencies do not make the rule, as they witness to the existence of what was legal and right. Within the limits of the legality the Emperor had a certain function in the Church, which he exercised **iure delegationis** and not **suo iure**. In order that an Emperor's decision in Church matters might have been in power, it should have been in harmony with and in spirit of Church living, i. e. approved and recognized by the Episcopal Council. Each arbitrariness of the Emperor in that domain was, sooner or later, condemned and put out of power.